

ВЕРБАЛІЗАЦЫЯ АЛЬФАКТОРНЫХ СУБСТАНТЫВАЎ АНГЛІЙСКОЙ МОВЫ

VERBALIZATION OF THE ENGLISH LANGUAGE'S ALFACTORIAL SUBSTANTIVES

В. І. Жук,

аспірант кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі,
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка,
Мінск, Рэспубліка Беларусь

V. Zhuk,

Postgraduate student of the Department of Linguistics and Linguodidactics,
Belarusian state pedagogical university named after Maxim Tank,
Minsk, Republic of Belarus

У артыкуле разглядаецца спецыфіка вербалізацыі альфакторных субстантываў англійскай мовы з улікам наяўнасці другасных ЛСВ, магчымасці іх захавання, змянення або знікнення падчас канверсіі. Звяртаецца ўвага на магчымасць змянення семантыкі адзінак у працэсе вербалізацыі, набыцця імі другаснай (пеяратыўнай) канатацыі. Праводзіцца супастаўленне рыс другасных намінацый назоўнікаў і вытворных ад іх дзеясловаў.

The article considers the specifics of verbalization of the olfactory nouns of English language taking into account the presence of secondary lexical-semantic variations, their possibility of conservation, alteration or disappearance during conversion. The possibility of semantics change in the verbalization process and acquisition of secondary (pejorative) connotations is taken into attention. Comparative analysis of features of secondary nominations of nouns and their verb derivatives is performed.

• • • • •

Ключавыя словы: альфакторная намінацыя, лексіка-семантычны варыянт, вербалізацыя, канверсія, лексічная адзінка, другасная намінацыя, англійская мова.

Keywords: olfactory nomination, lexical-semantic variation, verbalization, conversion, lexical unit, secondary nomination, English language.

Развіццё мовы ў значнай меры абумоўлена развіццём яе словаўтваральнай сістэмы, станаўленнем словаўтваральных мадэлей, змяненнем існуючых, павелічэннем або змяншэннем іх прадуктыўнасці і многімі іншымі фактарамі словаўтваральнага працэсу.

Стварэнне новых слоў ажыццяўляецца, перш за ўсё, як адлюстраванне ў мове патрэбаў грамадства ў выражэнні новых паняццяў, што пастаянна ўзнікаюць у выніку развіцця навукі, тэхнікі, культуры, грамадскіх адносін і г. д. У сілу яе аналітычнага характару канверсія з'яўляецца адным з найбольш прадуктыўных спосабаў словаўтварэння ў англійскай мове.

Праблемай канверсіі займаліся і займаюцца многія даследчыкі, і іх можна ўмоўна падзяліць на дзве групы. Першая група даследчыкаў не лічыць канверсію спосабам словаўтварэння (А. Кенедзі, Р. Уодзел, К. Полак і інш.). Яны разглядаюць дадзеную з'яву як ужыванне аднаго і таго ж слова ў функцыях розных часцін мовы, або функцыянальны пераход з адной часціны мовы ў іншую [1, с. 151]. Гэта значыць такія словы, як smell – “пах” і to smell – “нюхаць” з'яўляюцца формамі аднаго і таго ж слова. Аднак даследчыкі, якія прытрымліваюцца гэтай тэорыі, знаходзяцца ў меншасці.

Большая частка лексіколагаў прытрымліваецца супрацьлеглага меркавання, якое заключаецца ў тым, што канверсія – гэта не проста адзін са спосабаў словаўтварэння ў англійскай мове, а адзін з самых прадуктыўных спосабаў. Разам з тым, даследчыкі, якія прытрымліваюцца дадзенага пункту гледжання, даюць розныя вызначэнні канверсіі. Напрыклад, Р. З. Гінзбург, абпіраючыся на даследаванні А. І. Смірніцкага, мяркуе, што канверсія ёсць такі від словаўтварэння, пры якім словаўтваральным сродкам служыць парадыгма слова. Ён лічыць, што тэрмін *канверсія*, які многія лінгвісты лічаць недастатковым для апісання гэтай з'явы, адносіцца да шэрагу выпадкаў фанетычнай ідэнтычнасці словаформ, галоўным чынам так званых пачатковых формаў двух слоў, якія належаць да розных часцін мовы [2, с. 127].

Многія даследчыкі выдзяляюць канверсію транспазітыўную і словаўтваральную (лексічную). Паводле М. В. Нікіціна, пры транспазітыўнай канверсіі кагнітыўнае значэнне слова не мяняецца, змяняецца яго сінтаксічная якасць. Пры словаўтваральнай (лексічнай) канверсіі адбываецца змена кагнітыўнага (лексічнага) значэння пры адначасовым захаванні сінтаксічнай якасці [3, с. 516]. Да транспазітыўнай

канверсіі адносяцца ўсе выпадкі змены часціны мовы пры адсутнасці спецыяльных словаўтваральных сродкаў, а ўсё фармальнае значэнне абмяжоўваецца зменай граматычных парадыгмаў. У сваю чаргу, для лексічнай канверсіі змена часціны мовы не абавязковая, нягледзячы на тое, што часцей за ўсё яна адбываецца. Звыш таго, транспазітыўная канверсія можа быць поўнай і частковай.

Пры поўнай канверсіі наватвор прымае ўсе ўласцівасці іншай часціны мовы. Напрыклад, назоўнікі пры вербалізацыі пазначаюць дзеянне і ўжываюцца ў функцыі выказніка, і таксама прымаюць усе адпаведныя формы, характэрныя для дзеяслова. Пры частковай канверсіі слова набывае не ўсе прыкметы іншай часціны мовы. Напрыклад, многія назоўнікі, утвораныя ад дзеясловаў у выніку частковай канверсіі, выкарыстоўваюцца толькі ў форме адзіночнага ліку.

Галоўная прыкмета канверсіі як словаўтваральнага працэсу – фарміраванне новага абзначэння, з новым зместам. Асабліваасцю дадзенага феномена з’яўляецца тое, што адбываецца змена семантыкі слова, яго пераасэнсаванне.

Канверсійныя адносіны могуць узнікаць не толькі паміж дзвюма адзінкамі, але і паміж вялікай колькасцю слоў, г. зн. могуць існаваць ланцугі з двух і больш слоў, якія знаходзяцца ў адносінах вытворных. А. А. Уфімцава вылучае ланцужкі з двух, трох, чатырох, пяці і шасці адзінак, пры гэтым яна ўлічвае таксама канверсію ў галіне пераходных і непераходных дзеясловаў, і наадварот [4, с. 105]. Даследчыца сцвярджае, што ў сучаснай англійскай мове дзеясловы па двучленнай мадэлі канверсіі могуць быць утвораны ад любога назоўніка пры ўмове, што ў мове няма дзеяслова, утворанага ад таго ж кораня.

У сучаснай лінгвістычнай навуцы пра словаўтварэнне вылучаюць 5 асноўных крытэрыяў семантычнай дэрывацыі ў канверсіі: 1) крытэрыі неадпаведнасці (неадпаведнасць паміж каранёвай марфемай і значэннем асновы ў адным слове з пары слоў, звязаных канверсіяй); 2) крытэрыі сінанімічнасці (грунтуецца на параўнанні пары слоў, утвораных з дапамогай канверсіі з аналагічнай сінанімічнай парай); 3) крытэрыі семантычнай дэрывацыі (грунтуецца на семантычнай дэрывацыі ўнутры пары слоў, утвораных метадам канверсіі); 4) крытэрыі частаты ўзнікнення (менш частае выкарыстанне аднаго слова з пары ўтвораных метадам канверсіі ўказвае на тое, што гэтае слова з’яўляецца ўтвораным ад першага); 5) трансфармацыйны крытэрыі (можа быць праілюстраваны змяненнем прэдыкатыўнай сінтагмы ў намінальную) [5, с. 89–91].

З’ява канверсіі настолькі актыўная ў сучаснай англійскай мове, што ў яе склад уключаюцца (хоць і з неаднолькавай частатой) словы ўсіх часцін мовы.

Больш за тое, гэта з’ява цесна звязана з гісторыяй англійскай мовы, бо ў старажытнаанглійскай мове для ўтварэння новых слоў шырока выкарыстоўваўся асноўны слоўнікавы склад, аднаскладовыя словы, з якіх ствараліся новыя словы шляхам афіксацыі і сло-васкладання.

У якасці прыкладу разгледзім семантычныя мадэлі фарміравання па схеме N→V (назоўнік→дзеяслоў) з дапамогай канверсіі ў англійскай мове і вызначым крытэрыі, па якіх такая канверсія ажыццяўляецца. Тлумачэнне лексічных адзінак падаецца паводле Oxford Advanced Learner’s Dictionary (Оксфардскага тлумачальнага слоўніка).

smell (пах) (N) → to smell (пахнуць) (V)

Назоўнік *smell* мае асноўную дэфініцыю ‘the quality of something that people and animals sense through their noses’ (якасць аб’екта, якую людзі і жывёлы ўспрымаюць з дапамогай нюху) і другасны ЛСВ ‘the ability to sense things with the nose’ (здольнасць адчуваць пахі праз нос), і такім чынам можа адпавядаць дзвюма беларускім адзінкам – ‘пах’ і ‘нюх’. Дзеяслоў *to smell* змяшчае ЛСВ ‘to have a particular smell, to notice or recognize a particular smell’ (мець пэўны пах, заўважыць або прызнаць спецыфічны водар) і ‘to be able to notice and recognize smells’ (здольнасць заўважаць і распазнаваць пахі), таксама набываючы адпаведнікі ‘пахнуць’ і ‘нюхаць’.

savor (смак) (N) → to savor (смакаваць) (V)

Назоўнік *savor* ‘a taste or smell, especially a pleasant one’ (смак ці пах, асабліва прыемны) абзначае станоўчыя густаторныя ці альфакторныя адчуванні, можа адпавядаць беларускім адзінкам ‘смак’ і ‘водар’. Дзеяслоў *to savor* – ‘to enjoy the full taste or smell of something’ (атрымліваць асалоду ад паўнаты смаку ці паху чаго-небудзь) належыць да пачуццёвай сферы, характарызуе працэс атрымання станоўчых эмоцый. Акрамя таго, *to savor* мае другаснае значэнне ‘to enjoy a feeling or an experience completely’ (атрымаць асалоду ад пачуцця або эмоцыі ў поўнай меры), не звязанае з успрыманням пахаў ці смакаў, што сведчыць аб яго пераходзе з вобласці пачуццёвага ўспрымання ў эмацыянальную сферу, адпавядаючы беларускай адзінцы ‘смакаваць’.

flavor (арамат) (N) → to flavor (араматызаваць) (V)

Субстантыў *flavor* ‘how food or drink tastes’ (смак які мае ежа ці напой) у першаснай дэфініцыі пазначае густаторную якасць аб’екта, якая ўспрымаецца чалавекам, у залежнасці ад кантэксту можа адпавядаць беларускім адзінкам ‘водар’ і ‘смак’. Гэты субстантыў мае некалькі другасных ЛСВ як альфакторнага, так і неальфакторнага характару: ‘a particular type of taste’ (пэўны тып смаку), ‘a particular quality or atmosphere’ (спецыфічная якасць або атмасфера), ‘a particular

type of something' (пэўны тып чаго-небудзь). Усе яны маюць агульную рысу вылучэння нейкай істотнай, найбольш прыкметнай характарыстыкі. Дзеяслоу *to flavor* 'to add something to food or drink to give it more taste or a particular taste' (дадаць што-небудзь у ежу ці напой, каб надаць ім больш выразны або спецыфічны смак) выкарыстоўваецца для апісання працэсу дасягнення выразнай густаторнай ці альфакторнай якасці, араматызацыі.

stink (смурод) (N) → to stink (смярдзець) (V)

Stink у першаснай дэфініцыі 'a very unpleasant smell' (вельмі непрыемны пах) падобны да беларускага слова *смурод*, мае выразны пеярэтыўны характар, які захоўваецца ў другасным ЛСВ 'a lot of trouble and anger about something' (шмат клопатаў і злосці з-за чаго-небудзь). *To stink* 'to have a strong, unpleasant smell' (мець моцны, непрыемны пах) таксама выразна адпавядае беларускаму *смярдзец* у асноўнай дэфініцыі і захоўвае пеярэтыўнасць у другасным ЛСВ 'to seem very bad, unpleasant or dishonest' (здавацца або выглядаць вельмі дрэнна, непрыемна).

reek (смурод) (N) → to reek (смярдзець) (V)

Reek 'a strong unpleasant smell' (моцны непрыемны пах) знаходзіцца ў сінанімічных адносінах з адзінкай *stink*, схіляецца да набыцця аналагічнага значэння як у форме субстантыва, так і дзеяслова *to reek* – to 'smell very strongly of something unpleasant' (вельмі моцна пахнуць нечым непрыемным). Аднак толькі форма дзеяслова *to reek* мае кадыфікаваную другасную намінацыю 'to make you think that something unpleasant, wrong or dishonest is involved in a situation' (які выклікае пачуццё што сітуацыя звязана з нечым непрыемным, няправільным ці несумленным).

pong (смурод) (N) → to pong (смярдзець) (V)

Pong 'a strong unpleasant smell' (моцны непрыемны пах) уваходзіць у сінанімічны рад падобна да адзінак *stink* і *reek*. Падчас канверсіі N→V адзінка *to pong* 'to produce a strong unpleasant smell' (вылучаць вельмі моцны непрыемны пах) набывае зрух ад альфакторнай якасці аб'екта ўспрымаемай пахавымі рэцэптарамі да характарыстыкі працэсу вылучэння пахаў. У адрозненні ад прыведзеных раней сінонімаў, адзінка *pong* не мае кадыфікаваных другасных намінацый.

perfume (парфума) (N) → to perfume (араматызаваць) (V)

Субстантыў *perfume* a liquid, often made from flowers, that you put on your skin to make yourself smell nice (вадкасць, як правіла, вырабляемая з кветак, якая наносіцца на скуру для надання прыемнага паху) сфарміраваў другасны ЛСВ 'a pleasant, often sweet, smell' (прыемны, часта салодкі, пах), якому можа адпавядаць беларуская адзінка 'водар'. Дзеяслоў *to*

perfume – to make the air in a place smell pleasant (надаваць паветру прыемны пах, араматызаваць) таксама набыў непасрэдна звязаны з назоўнікам *perfume* другасны ЛСВ 'to put perfume in or on something' (наносіць парфуму на што-небудзь).

whiff (подых) (N) → to whiff (пахнуць) (V)

Whiff a smell, especially one that you only smell for a short time (пах, асабліва такі, што ўспрымаецца толькі на працягу кароткага прамежку часу) найбольш блізка адпавядае беларускай адзінке 'подых'. Мае другасны ЛСВ 'a slight sign or feeling of something' (ледзь заўважная прыкмета або адчуванне чаго-небудзь), які можа быць перакладзены на беларускую мову словам 'прадчуванне'. Дзеяслоўная форма *to whiff* – to smell bad (вылучаць слабы непрыемны пах) падаецца слоўнікам з пеярэтыўным адценнем, сярод беларускіх адзінак найбольш адпавядае дзеяслову 'пахнуць'.

scent (пах) (N) → to scent (вынюхаваць) (V)

Назоўнік *scent* 'the pleasant smell that something has' (прыемны пах, які нешта мае) пазначае альфакторную якасць аб'екта ў станоўчай канатацыі і мае некалькі другасных ЛСВ: 'the smell that a person or an animal leaves behind and that other animals such as dogs can follow' (пах, які пакідае чалавек або жывёла, і па якім могуць ісці іншыя жывёлы, напрыклад сабакі) можа таксама перакладацца на беларускую мову словам 'след', 'a liquid with a pleasant smell that you wear on your skin to make it smell nice' (вадкасць з прыемным пахам, якая наносіцца на скуру, каб атрымаць прыемны пах) можа быць перакладзена як 'парфума', 'the feeling that something is present or is going to happen very soon' (адчуванне нечага, што можа хутка адбыцца) бліжэй за ўсё да беларускага 'прадчуванне'.

Дзеяслоў *to scent* 'to find something by using the sense of smell' (знайсці што-небудзь, выкарыстоўваючы нюх) у першую чаргу абапіраецца на другаснае значэнне пакінутага паху ў якасці арыенціру, аднак мае ЛСВ, вытворныя ад адпаведных варыянтаў назоўніка: 'to give something a particular, pleasant smell' (надаць спецыфічны, прыемны пах) у значэнні 'араматызаваць' і 'to begin to feel that something exists or is about to happen' (адчуваць, што нешта хутка здарыцца) у значэнні 'прадчуваць'.

Такім чынам, у англійскай мове пры ўтварэнні дзеясловаў па мадэлі лексічнай канверсіі N→V так ці інакш дзеяслоў набывае значэнне такога працэсу, для ажыццяўлення якога неабходна наяўнасць аб'екта, які апісваецца адпаведным субстантывам або валодае характарыстыкай, якую гэты субстантыў пазначае. У выніку канверсіі тыповым з'яўляецца захаванне другасных намінацый пры іх наяўнасці (адзінкі *scent*, *perfume*), якія таксама вербалізуюцца. У больш рэдкіх выпадках магчыма ўзнікненне дру-

гасных ЛСВ спецыфічных для дзеяслова (*to reek, to savor*), або іх страта (*to flavor*). Асобныя словы ў выніку вербалізацыі набываюць ЛСВ, які выразна адрозніваецца ад зыходнага субстантыва. Так, назоўнік *scent (nax)* пасля канверсіі ў *to scent* набывае значэнне ‘вынюхваць, разнюхваць, знаходзіць з дапамогай паху’ замест формы ‘пахнуць’, *whiff* са значэннем ‘подых, слабы невыразны пах’ пасля канверсіі ў *to whiff* атрымлівае выразна пеяратыўную канатацыю ‘вылучаць непрыемны пах, дрэнна пахнуць’.

Некаторыя адзінкі англійскай мовы маюць ідэнтычны эквівалент у беларускай мове і захоўваюць

гэту тэндэнцыю як у субстантыўнай, так і ў дзеяслоўнай форме, у прыватнасці *stink, reek, pong* могуць перакладацца словам ‘смурод’ і *to stink, to reek, to pong* ‘смярдзец’.

Нягледзячы на тое, што папаўненне лексічнага складу мовы за кошт канверсіі з’яўляецца эфектыўным, канверсія цягне за сабою істотную праблему – вызначэнне ў пары слоў, паміж якімі адбылася канверсія, зыходнай і вытворнай лексічнай адзінкі. Для англійскай мовы вербалізацыя субстантываў з’яўляецца даволі тыповым варыянтам, аднак гэты фактар можа істотна адрознівацца ў іншых мовах.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Харитончик, З. А. Лексикология английского языка : учеб. пособие / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйш. шк., 1992. – 229 с.
2. Лексикология английского языка : учебник / Р. З. Гинзбург [и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1979. – 269 с.
3. Никитин, М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
4. Уфимцева, А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 287 с.
5. Зыкова И. В. A Practical Course in English Lexicology : учеб. пособие / И. В. Зыкова. – 3-е изд., стер. – М. : Изд. центр «Академия», 2008. – 288 с.

Дата падачы артыкула: 26.01.2022